

SILVI VARE 70

Õnnitleme juubeli puhul Silvi Varet ja täname teda pühendunud panuse eest eesti keeleteadusse ja keelepoliitikasse, aga ka aktiivseks kodanikuks ja innustavaks kolleegiks olemise eest.

Silvi Vare esimene huvivaldkond oli emakeeleõpetus. 1963. aastal valminud diplomitöö „Morfoloogia käsitluse näitlikustamine” räägib näitlike vahendite kasutamisest keeleõppes, keskendudes verbimorfoloogiale ja pakkudes mitmesuguseid näitlikustamisviise. Pärast Tartu Riikliku Ülikooli lõpetamist töötas Silvi Vare emakeeleõpetajana Lihula Keskkoolis ning ta on mitme õpiku (nt Nemvalts, Vare 1984; Erelt, Vare 1992) ja õppematerjalide (nt Metslang, Tomingas, Vare, Õispuu 2000; Metslang, Krall, Pajusalu, Saarso, Sõrmus, Vare 2003) kaasautor. Samuti on Silvi Varel ilmunud mitu olulist publikatsiooni eesti keele õpetamisest teise keelena (nt Vare 2003b; 2004d). Ta on pidanud ka loenguid Eesti Humanitaarinstituudis ja Tallinna Pedagoogikaülikoolis ning tunneb muret selle pärast, kuidas õpetatakse eesti filoloogidele sõnamoodustust, millest ta on rääkinud 2004. aasta kiriusutelus Krista Kergega (Kerge 2004).

1970. aastatest alates on Silvi Vare uurinud eesti keele sõnamoodustust. Aspirantuuriõpingute tulemusena valmis kahte liiterühma analüüsiv kandidaaditöö „Lokaal- ja kollektiivsubstantiive tuletavad sufiksiv eesti kirjakeeles” (1975). Edasised tööd on kaasa toonud uurimisteema laienemisi ja vaatenurga uuenemisi. Eesti keele sõnamoodustuse tervikliku kirjelduse koostas Silvi Vare kõigepealt gümnaasiumi emakeeleõpiku jaoks (esimene variant 1984 ja 1988, ümbertöötatud kujul 1992 ja 1996). Henno Rajandi juhitava akadeemilist eesti keele grammatikat ettevalmistava töörühma koosseisus oli

tema kirjeldada nimi-, omadus- ja määr sõnade moodustamine. Silvi Vare osa grammatikas oli mahukas ja nõudis suurt eeltööd. Selle tulemusena avaldas ta KKI väljaannete sarjas „Ars grammatica” ülevaate „Lähtekohti eesti derivatsiooni käsitluseks” (1979), kus on kirjeldatud vahetute moodustajate meetodil tuletiste moodustusstruktuuri ning selgitatud tuletusaluse sõna ja liite ühendamise morfofonoloogilisi reegleid. Samas sarjas on ilmunud põhjalikud ülevaated „Nimisõnaliited eesti keeles” (1981) ja „Omadussõnaliited eesti keeles” (1984). Uurimustes on ta selgitanud liidete morfofonoloogiat, kasutustingimusi ja tähendusi, samuti nende aktiivsust terminoloogias ja ühiskeeles tekstisidusate uus- ja juhutuletiste moodustamisel. Silvi Vare liigitab sõnatuletuse leksikosemantiliseks (moodustub uus mõiste) ja leksikogrammatiliseks (liide väljendab süntaktilist suhet) ning keskendub eeskätt leksikosemantilise sõnamoodustuse uurimisele. Tuletise tähenduse arbitraarsust peab ta eesti sõnamoodustuse oluliseks tunnuseks.

1994. aastal kaitses Silvi Vare nende uurimuste põhjal Tartu Ülikoolis doktoritöö „Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles”. Valmis sai ka grammatikarühma järgmise juhi Mati Erelti peatoimetamisel koostatud „Eesti keele grammatika”, mille esimene osa (1995) sisaldab morfoloogia ja sõnamoodustuse. Grammatika autorite kollektiiv pälvis 1996. aastal riigi teaduspreemia humanitaarteadustes.

Peale sõnamoodustuse terviklike käsitluste on Silvi Vare avaldanud artikleid mitmesugustest teoreetilistest ja kirjeldusprobleemidest: konversioonist (1993a; 2005a; 2005b; 2006), verbi ja deverbaalnoomeni suhetest (1991), liidete tähendusest ja funktsioonist

(1993b), sõnamoodustuse vahekorra-
st ühis- ja oskuskeeles (2001a), leksika ja
grammatika piirinähtustest sõnamoo-
dustuses (2004a; 2008). Põhjalikult on
ta mitmes artiklis käsitlenud liitverbide
ja nendega vormiliselt sarnanevate
tuletiste ning tagasimoodustiste vahe-
korda (2001b; 2003a), andes ühtlasi
ülevaate kõnealuse verbirühma aren-
gust kirjakeeles (1986).

Silvi Vare sõnamoodustusalase töö
kokkuvõte on andmebaas „Eesti keele
sõnapered”, mille põhimõtteid ja töökäi-
ku on ta tutvustanud Keele ja Kirjandu-
se artiklis (2002). Töö sai alguse 1998.
aastal, kui ta liitus Tallinna Pedagoogi-
kaülikooli loomuliku grammatika töö-
rühmaga, alustades Mati Hindi juhita-
vas sihtteemas eesti keele tuletus-
sõnastiku koostamist. Töö käigus aga
selgus, et sõnamoodustusviisid on sel-
leks liiga läbi põimunud, et tuletust
oleks võimalik kontekstist lahus käsit-
leda. Seetõttu tuli uurimisteemat oluli-
selt laiendada kogu sõnavara käsitle-
miseks – sündinud oli eesti kirjakeele
sõnapere sõnastiku koostamise idee,
mille teostamisele Silvi Vare pühendus.
Alates 2003. aastast jätkub töö sõna-
peredega Eesti Keele Instituudis ning
on sõnastiku raamidest välja kasvanud
ja andmebaasiks avardunud. Veebiver-
sioonis jäävad sõnapered andmebaasina
kasutatavaks, paberversioonis sõnasti-
kust saab selle üks rakendusi. Sõna-
moodustussõnastik on üsna haruldane
sõnastikutüüp, millega saavad uhkusta-
da vähesed keeled, teadaolevalt on sel-
lised olemas vene ja saksa keele jaoks.

Ühte sõnaperesse kuuluvad kõik
ühest juurest (nt *jalg*) moodustatud
leksikaalsed üksused ehk pereliikmed:
tuletised (nt *jala=ts*, *jalu=ta#ma*), liit-
sõnad (nt *esi+jalg*, *sõna+jalg*; *jalg+*
ratas, *jalge+alu|ne*), sõnauhendid (nt
jalu#le sead#ma), ja omakorda nendest
edasi moodustatud tuletised ja liit-
sõnad (nt *nakk+jala|tsi#d*, *jalg^orat-*
t=ur, *mägi+jalg^oratas*, *jalu#le+sead*

=mine) jne. Iga pereliikme sees on
tähistatud kõik moodustuselementide
piirid ja iga moodustatud üksuse all
võib olla veel mitu moodustusastet.
Lugejale avaneb sõnavara mitmekihili-
ne süsteem, kus elemendid on omavahel
vastastikusel moodustusseoses. And-
mebaasist on võimalik otsida materjali
paljude eri tunnuste alusel, näiteks
võib leida liitsõnad, mille esikomponent
lõpeb muutelõpuga (s.t pole nagu hari-
likult nimetavas või omastavas kää-
ndes), näiteks *uneskõndija*, *imekspan-*
dav, *lasteaed*, *vetelpääste* jne. Sõna-
perede andmebaasil on suur hulk
kasutusvõimalusi, mida on hakatud
realiseerima juba enne sõnastiku lõplik-
ku valmimist. Näiteks oli see aluseks
uue „Eesti–X-keele sõnastiku” sõnavali-
ku tegemisel.

Sõnapered on seega ühelt poolt uuri-
mistöö tulemus ja teiselt poolt uute uuri-
miste väga hea lähtematerjal, millest
annavad tunnistust ka Silvi Vare enda
erinevad uurimisteemad, mis on välja
kasvanud tööst sõnaperedega. Üks ere
näide on loomuliku grammatika perioo-
dist pärinev üld- ja oskuskeelega piire
käsitlev artikkel (Vare 2001a), mis äärmi-
se detailsuse ja vahedusega tõi muu hul-
gas esile, kuidas tegusõna pöördmoodus-
tus on aja jooksul terminimoodustusest
(nt *kuumvaltsimine* → *kuumvaltsima*)
nihkunud üldkeelde (nt *amatöörfilm* →
amatöörfilmima). Silvi Vare sissevaade
ületab kaugelt oskus- ja üldkeele vahe-
korra problemaatika, näidates, kuidas
keele tasakaalustatud muutumisseisun-
disse sekkumine ka sellises kitsas vald-
konnas nagu terminiloome võib esile
kutsuda kaugeleulatuvaid muutusi kee-
les tervikuna: sünteetilise väljenduslaadi
süvenemist koos osalt veel prognoosima-
tute mõjudega süntaksile.

Sõnapere andmebaas on gran-
dioosne ettevõtmine, mis nõuab peale
suure teadmistepagasi ka erakordset
visadust ja töökust.

Üks iseloomumadusi, mis on Silvi

Varel aidanud seda suurt tööd teha, on kindlasti tema eriline ühiskondlik vastutustunne. Talle kui tõsisele Eesti patrioodile on alati tähtis olnud eesti keele ja kultuuri ellujäämine. Temagi kuulub nende 1960-ndate algusaastatel Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele ja kirjanduse eriala lõpetanute hulka, kes vabanemisaegadel ja iseseisvas Eesti Vabariigis asusid tegelema keelepoliitikaga, keeleliste õigustega, keeleseaduse rakendamisega, tegutsedes keeleasjade komisjonis, Eesti keelenõukogus ja Keeleametis. Töö Keeleameti nõunikuna (1994–1997) ei muutnud teda ametnikuhingeks, küll aga paistis ta silma riigi keelepoliitika heitlikkuse ja ebarajekindluse kriitikuna. Põhimõtte- ja järjekindlus iseloomustab tema hilisemaidki keelepoliitilisi seisukohavõtte olgu siis ametlikes komisjonides või avalikel aruteludel.

Sel perioodil kujunes Silvi Vаре uueks uurimisvaldkonnaks Eesti keeleõppepoliitika, mis oli Eesti rahvale õnnelt ja haridusametnikele sobivalt 1989. aasta keeleseaduse reformidest sisuliselt puutumata jäänud, ainuke piirang oli keeleõppe sidumine vastava keele kõnelejate asualaga. Vaja oli aga muuta eesti keele õpetamine tõhusaks, et see tagaks keeleliste inimõiguste vastavuse riigi kohustustele (võrdsete

võimaluste tagamine!) ning huvidele (lõimimine eesti keele alusel). Selleks oli vaja teha selgeks toleleagne keeleline olukord, ennekõike oskus ja õpetamine (metoodika, õppevara, õpetajaskond) Eesti eri piirkondades. Haruldaset süsteemse mõtlemisega ja teadusliku töö kogemustega oli Silvi Vаре seda tööd tegema parim. Sisuliselt saigi see tema järgneva kümne aasta uurimuste põhiteemaks, mille väljundiks oli monograafia „Eesti keel vene koolis” (2004d) ning kümmekond kaalukat artiklit (nt 1998a; 1998b; 1999a; 1999b; 1999c; 2002b; 2004b; 2004c), lisaks sama valdkonna kogumike toimetamisi ning ka mitmesuguseid muid kirjutisi (ja tabeleid) keeleõppija aitamiseks. Nii kujunes Silvi Varest keeleõppepoliitika tipp-teadlane, parim asjatundja Eestis ning arvamusiider valdkonna foorumitel.

Ka töökollektiivis on Silvi Vаре see, kes ei jää kõrvaltvaatajaks, kui on vaja arutada üldisemaid küsimusi. Tema positiivne hoiak ja arutus- ning põhjendamisoskus aitab sageli leida esmalt keerukana näivatele probleemidele lihtsaid lahendusi. Küllap just optimistliku ja terava eluvaate tõttu on Silvi alati oodatud seltskonda, kus on kokku põrgatud raskustega. „Kutsume Silvi!” – sellist ütlust kuuleb erinevate inimeste suust õige sageli.

Kirjandus

- Erelt, Mati, Vаре, Silvi 1992. Eesti keele õpik. XI kl. Tallinn: Koolibri.
- Kerge, Krista 2004. Kirjusutelu Silvi Vарега. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 539–543.
- Metslang, Helle, Tomingas, Silva, Vаре, Silvi, Oispuu Jaan 2000. Õpetaja tabeliraamat. Metoodiline juhend eesti keele grammatika seinatabelite juurde. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Metslang, Helle, Krall, Ingrid, Pajusalu, Renate, Saarsõ, Kristi, Sõrmus, Elle, Vаре, Silvi 2003. Keelehärm. Eesti keele probleemseid piirkondi. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Nemvalts, Peep, Vаре, Silvi 1984. Eesti keele õpik. X kl. Tallinn: Valgus.
- Vаре, Silvi 1986. Liitverb eesti keeles. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 539–547.
- Vаре, Silvi 1991. Kazuto Matsumura ettekandest Debreceni kongressil ning verbi ja verbaalnoomeni vahekor-rast. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 408–415.

- Vare, Silvi 1993a. Konversioonist eesti keeles. – *Virittäjä*, nr 1, lk 34–50.
- Vare, Silvi 1993b. Tuletusliitest uue nurga alt. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8, lk 530–536.
- Vare, Silvi 1998a. Eesti keel teise keele-na vene õppekeelega koolis. – *Mitme-kultuuriline Eesti: väljakutse haridusele*. Toim M. Lauristin, S. Vare, T. Pedast Saar, M. Pavelson. [Projekti „Mitte-eesti noorte integratsioon Eesti ühiskonnas” väljaanne (Vera II)]. Tartu: Vali Press, lk 99–124.
- Vare, Silvi 1998b. Kakskeelsus kaks-keelse õpetuse kaudu. – *Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele*. Toim M. Lauristin, S. Vare, T. Pedast Saar, M. Pavelson. [Projekti „Mitte-eesti noorte integratsioon Eesti ühiskonnas” väljaanne (Vera II)]. Tartu: Vali Press, lk 33–68.
- Vare, Silvi 1999a. Hariduse osa ühiskonna kujundamisel [Muukeelsete õpilaste riigikeeleõppest ja -oskusest kümme aastat pärast keeleseaduse vastuvõtmist 1989. a.]. – *Haridus*, nr 2, lk 15–17; nr 3, 11–17.
- Vare, Silvi 1999b. Eesti keele õpetamine vajab uuendamist. – *Keelekümbelus kui integratsiooni võti*. Materjalide kogumik. Projekti „Keelekümbelus kui integratsiooni võti” väljaanne. Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, lk 45–56.
- Vare, Silvi 1999c. Eesti hariduse keelepoliitika. – *Eesti rahvaste raamat*. Rahvusvahemused, -rühmad ja -killed. Koostanud ja toimetanud J. Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus, lk 72–89.
- Vare, Silvi 2001a. Üldkeele ja oskuskeele nihestunud suhe. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7–8, lk 455–472, 563–571.
- Vare, Silvi 2001b. Nihkest eesti liitverbi kasutuses ja struktuuris. *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7.–13.8.2000*. Tartu, PARS IV. (Dissertationes sectionum. Linguistica.) Toim T. Seilenthal. Tartu: Tartu Ülikool, lk 332–338.
- Vare, Silvi 2002. Eesti keele sõnaperede sõnaraamatu koostamise põhimõtetest. – *Keel ja Kirjandus*, nr 12, lk 855–866.
- Vare, Silvi 2003a. Back-Formation of Verbs in Estonian. – *Languages in Development*. Toim H. Metslang, M. Rannut. München: Lincom-Europa, lk 123–132.
- Vare, Silvi 2003b. Eesti keele õpe ja vene kooli reform. – *Toimiv keel. Töid rakenduslingvistika alalt*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 289–312.
- Vare, Silvi 2004a. Põgusalt ühest leksika ja süntaksi piirinähtusest. – *Keel ja Kirjandus*, nr 12, lk 915–922.
- Vare, Silvi 2004b. Eesti keel õppekeele-na ja üleminek üldisele eesti õppekeele-ga gümnaasiumile. – *Emakeel ja teised keeled IV*. Toim B. Klaas, S. Tenjes. Tartu: Tartu Ülikool, lk 298–313.
- Vare, Silvi 2004c. Eesti keele kui teise keele oskuse riiklik standard üldhariduses. *Toimiv keel. Töid rakenduslingvistika alalt II*. Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 328–345.
- Vare, Silvi 2004d. Eesti keel vene koolis. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Vare, Silvi 2005a. Eesti keele verbimoodustus: desubstantiivne konversioon. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 50 2004*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 39–67.
- Vare, Silvi 2005b. Zur deverbalen substantivischen Konversion im Estnischen. – *Linguistica Uralica*, kd XLI, lk 30–42.
- Vare, Silvi 2006. Adjektiivide substantiivatsioonist ühe tähendusrühma näitel. – *Keele ehe*. Toim E. Niit. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 30.) Tartu: Tartu Ülikool, lk 205–222.
- Vare, Silvi 2008. Potentsiaalsetest sõnadest leksika ja grammatika vaatenurgast. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, lk 531–552.

MARTIN EHALA, MATI HINT,
REET KASIK, HELLE METSLANG,
HILLE PAJUPUU, MART RANNUT,
HEETE SAHKAI, ÜLLE VIKS